

מאורות

אורות ישראל
מכללת אקדמית לחינוך

מייסודן של מכללת מורשת יעקב
ומכללת אורות ישראל

עיונים בסידור התפילה ובפרשת השבוע

כגוונא

עטרות כלפי המלך הקדוש, וכל ממשלות הרוגז ובעלי הדין כולם בורחים ומועברים ממנה, ואין שלטון אחר בכל העולמות, ופניה מאירים בהארה עליונה (של השכינה) והיא מתעטרת למטה ב(תפילות) העם הקדוש, וכולם מתעטרים בנשמות חדשות (ה'נשמות החדשות' בהשפעת ההארה העליונה של השכינה). וזו תחילת התפילה לברך אותה בחדווה במאור פנים ולומר:

ברכו את ה' המבורך...

והפירוש³: תפילת השבת, שנאמרת בעולם התחתון, נותנת לשכינה (שאותה מסמל גם כסא הכבוד) כוח להתאחד עם כל כוחותיה ולקבל שפע מספירת תפארת (שמסמלת את הקב"ה). כל כוחות הרע שנאחזים בשכינה בימות החול נעלמים בזכות תפילת השבת, מה שמאפשר לה לקבל את האור השופע מהעליונים. אור זה מגיע גם אל המתפללים ובזכותו הם מתעטרים בנשמה יתרה, בחדווה ובמאור פנים.

מספר רעיונות מוכרים מובעים בשני הקטעים הללו:

הנשמה היתרה (בלשון הזוהר: "וכלהון מתעטרין בנשמתין חדתין") בה זוכה כל אדם מישראל במהלך השבת: פירושם רבים נאמרו למונח העולם הזה, וכולם מן הסתם לקוחים מחוויית השבת של אדם כזה או אחר מישראל. דומה שכל אחד שזכה לקיים שבת אחת או שבתות הרבה מרגיש את אותה נשמה יתרה ואינו זקוק לפירושם רבים למונח הזה.

אחדות העולמות (העולם הארצי ופמליא של מעלה): ידועים דברי חז"ל על בית המקדש של מטה שמכוון כנגד בית המקדש שלמעלה. בדברי הזוהר מובע אף רעיון נועז יותר, שלא רק ייחודו של העולם התחתון זקוק לייחוד העליון, אלא אף להיפך – המיצוי המלא של ייחוד העולם העליון תלוי בייחוד העולם התחתון, דהיינו בהמלכת ה' בעולם (כאמור בפסוק שחלקו מצוטט בדברי הזוהר כאן: "והיה ה' למלך על כל הארץ, ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד" (זכריה י"ד ט)). וכדברי ר' יוחנן (בבלי, תענית ה' עמוד א): "אמר הקב"ה: לא אבוא בירושלים של מעלה עד שאבוא בירושלים של מטה, וסמך לדבר: "ירושלים הבנויה כעיר שחוברה לה יחדיו"⁴.

לסיים, על הניגוד שבין הקטעים 'במה מדליקין' ו'כגוונא': מסופר על ויכוח בין חסיד למתנגד בשאלה מה ראוי לומר בערב שבת לפני 'ברכו'. אמר המתנגד: בשעה שאני אומר 'במה מדליקין' אני לומד לפחות פרק משניות מהלכות שבת ומשתדל להבין את הנאמר בו, ואילו אתה אומר 'כגוונא' בלי להבין אף מילה. ענה החסיד ואמר: אודה על האמת, אכן אני מבין את פשר המילים, אבל בשעה שאני אומר 'כגוונא' אני חש משק כנפי מלאכים סביבי, ואילו אתה האומר 'במה מדליקין' ועוסק בזפת ובשעווה, בשמן קיק ובחלב מבושל, נזכר מן הסתם בסחורה שבחנוך ושרוי כולך באווירה של חולין.

יש ישיבות בהן נוהגים לומר את שני הקטעים. כך לדוגמה הנהיג הרב עמיטל זצ"ל בישיבת הר עציון. מספרים שהוא הסביר שההתעלות הרוחנית עליה מדובר בקטע מהזוהר עלולה לגרום לזלזול בפרטים הקטנים של ההלכה. אמירת שני הקטעים מסמלת את האיזון הנדרש בין שני העולמות הללו.

ד"ר ארי גייגר

מרצה בהתמחות להיסטוריה

הקטע הפותח במילים "כגוונא דאנון" (וזה שאחריו - "רזא דשבת") מופיע בנוסח ספרד (הנוסח החסידי של קהילות אשכנז). הוא לקוח מספר הזוהר, פרשת תרומה, קל"ה א-ב. שילובו בנוסח קבלת השבת הוא מאוחר יחסית, ואנו מוצאים אותו לראשונה במאה ה-18.¹ הסיבה לאמירתו בקבלת השבת נובעת מכך שהוא עוסק באופיה של השבת ובמה שמתרחש במהלך (ואולי כתוצאה מ) התפילה שבכניסת השבת. מקומו של הקטע לפני אמירת 'ברכו' של ליל שבת קשור כנראה בכך שבסוף הקטע מופיע המשפט "ברכו את ה' המבורך". יש הלומדים מדברי הזוהר על השמחה הגדולה שבה יש לענות "ברוך ה' המבורך לעולם ועד", ביתר שאת מאשר זו שבימי החול.

הקטע הראשון ("כגוונא דאנון...") עוסק בתהליכים המתרחשים בעולם הספירות והשאיפה של האדם להשפיע עליהן כדי לעזור לשפע האלוקי לרדת אל עולמנו. הקטע עוסק בעיקר בספירה האמצעית מבין השבע התחתונות – ספירת תפארת (שהיא בבחינת זכר – הקדוש ברוך הוא) ובספירה התחתונה – ספירת המלכות (בחינת נקבה, שהיא השכינה או גם השבת). וזוהי לשון הזוהר (על פי תרגום מבואר מתוך הסידור 'אליך תפילת', הרב אברהם דוידוביץ, ירושלים תשע"א):

כשם שהן (ששת הקצוות של ספירת תפארת, אליהן מתייחס ספר הזוהר בקטע שלפני כן) מתאחדות (בשורשן) ביאחד, כך גם היא (ששת הקצוות של ספירת מלכות שהיא התחתונה בספירות והיא השכינה השוכנת בעולם) מתאחדת למטה בסוד 'אחד', להיות עמן למעלה (עם הספירות העליונות) אחד כנגד אחד. הקדוש ברוך הוא, שהוא אחד למעלה (שלם הכולל את ששת הקצוות), אינו יושב על כסא כבודו עד שהיא (ספירת מלכות) נעשית בסוד 'אחד' כמותו, להיות אחד (שלם של למטה) למול אחד (שלם של מעלה). והנה כבר הבהרנו את הסוד של "ה' (הקב"ה) אחד ושמו (שכינתו – מלכות) אחד".

ניתן לסכם את הדברים באופן הבא:² כשם ששש הספירות העליונות שמעל לספירת המלכות מתלכדות בשבת לחטיבה אחת (וזהו הסוד שבאמירת הפסוק "שמע ישראל" בן שש מילים), כך גם השכינה (שהיא גם ספירת מלכות וגם השבת) מתאחדת עם כל כוחותיה המלאכיים. רק כך יכול להיווצר הקשר בין השכינה-מלכות לבין הקב"ה-תפארת ויכול לרדת השפע האלוקי לעולם כולו.

בקטע הבא ("רזא דשבת") מתוארת ההשפעה של תפילת השבת על אותו איחוד שתואר בקטע הקודם וכן השפעת השפע שיורד לעולם ביום השבת:

סודה של השבת שהיא (השכינה-מלכות) השבת שהתאחדה בסוד ה'אחד', שישרה עליה סוד 'אחד' (העליון), [וזה סודה של] תפילת כניסת השבת, שהרי כיסא הכבוד הקדוש (ספירת מלכות) התאחד בסוד 'אחד' והוכשר שישרה עליו המלך הקדוש העליון. כשנכנסת השבת היא מתאחדת ו(כשהיא מתאחדת וכתוצאה מכך) נפרשת מסטרא אחרא, וכל הדינים (השפעות שליליות) מועברים ממנה, ו(כתוצאה מכך) היא נשארת באיחוד ההארה הקדושה ומתעטרת בכמה

¹ בספר 'מטה אפרים' (ר' אפרים זלמן מרגליות), סיי תקפ"ב סעי' ב. הוא מופיע גם בסידור הרב' של האדמו"ר הזקן (תקס"ב, 1802).

² על פי אביגדור שנאן, סידור אביחי, עמ' 64.

³ שם, עמ' 65.

⁴ להרחבה בעניינים אלה, ולביאורים ורעיונות נוספים, ראה בשיעורו של הרב חנן פורת זצ"ל, בקישור

"ארץ טובה שהדבש בעורקיה..."

בפרשת השבוע התורה מתארת בהרחבה את שבחה של הארץ: "כי ה' אלוֹקֵינוּ מביאֵנוּ אֶל אֶרֶץ טוֹבָה, אֶרֶץ נַחֲלֵי מַיִם, עֵינֵינוּ וְהַחֲמוּמֵי יוֹצֵאִים בְּבִקְעָה וְבַחֵר, אֶרֶץ חִטָּה וְשֵׁעוּרָה וְגַפְּנִים וְתַאֲנָה וְרִימוֹן, אֶרֶץ זֵית שֶׁמֶן וְדֶבֶשׁ, אֶרֶץ אֲשֶׁר לֹא בַמִּסְכָּנוֹת תֹּאכַל בָּהּ לֶחֶם, לֹא תַחֲסֹר כָּל בָּהּ, אֶרֶץ אֲשֶׁר אֲבִנֶיהָ בְּרֹזֶל, וּמַהֲרִיָּה תַחֲצוֹב נְחוֹשֶׁת..." לאַחֲרֵי פִירוּט מַעֲלֹתֶיהָ שֶׁל הָאָרֶץ מוֹפִיעַ הַפֶּסוּק "וְאָכַלְתָּ וְשִׁבַּעְתָּ וּבִרְכַּת אֶת ה' אֱלֹהֶיךָ עַל הָאָרֶץ הַטּוֹבָה אֲשֶׁר נָתַן לָךְ", שֶׁנֶּדַע וְנִזְכּוֹר לַהּוּדוֹת וּלְבָרֶךְ עַל הַשֶּׁפַע הַמְצוּי בָּאָרֶץ.

כֵּאֲשֶׁר קִרְאֵנוּ אֶת הַפֶּסוּקִים הַמֵּתָאֲרִים אֶת טוֹב הָאָרֶץ, לֹא יִכְוֹלֵנוּ לַהֲתַעֲלֵם מֵהַדְמִיוֹן הָרֵב לַמִּילִים שֶׁל הַשִּׁיר "מִרְדָּף", שֶׁנֶּרְאָה כִּי נִכְתָּב עַל בְּסִיס הַפֶּסוּקִים, בְּשִׁינוּיִם קְלִים אֲךֵן מַהוּתִיִּים:

ארץ טובה שהדבש בעורקיה
אך דם בנחליה כמים נוזל.
ארץ אשר הרריה נחושת
אבל עצביה ברזל.
ארץ אשר מרדפים קורותיה,
אלפיים דפים ועוד דף,
עד שנשרף
עוד מעט
כל חמצן ריאותיה
בגלל מרוצת המרדף...

לֹא אֶרֶץ נַחֲלֵי מַיִם, טוֹעַן הַמְשׁוֹרֵר, כִּי אִם "דָּם בְּנַחֲלֵיהָ כַּמִּים נוֹזֵל", וּמִבְרֹז עֲשׂוּיִים עֲצִבִּיהָ, הוּא מִתְרַסֵּם מִכֹּחַ הַפֶּסוּקִים הַמֵּיִיחִסִּים זֶאת לַאֲבִנִּים. הָאֵם זֹהִי אֶרֶץ טוֹבָה, הוּא שׂוֹאֵל, אִם קוֹרוֹתֶיהָ עֲמוּסִים מִרְדָּפִים וּמִלַּחְמוֹת, "עַד שֶׁנִּשְׂרָף עוֹד מֵעַט כֹּל חֲמָצָן רִיאוּתִיהָ" בְּגִלְל קוֹשֵׁי הַמִּרְדָּף?

הַתְּשׁוּבָה, לְטַעֲמִי, נִמְצָאָה בַּפֶּסוּקִים עֲצָמִים. בְּתִיאֹר "אֶרֶץ אֲשֶׁר לֹא בַמִּסְכָּנוֹת תֹּאכַל בָּהּ לֶחֶם" יֵשׁ שִׁמּוֹשׁ דּוּקָא בְּמִילָה "מִסְכָּנוֹת". בְּזִיכְרוֹן הַלְאוּמִי שֶׁלֵּנוּ, הַמִּילָה מִסְכָּנוֹת מִשְׁתַּיִיכָה לַעֲרֵי הַמִּסְכָּנוֹת שֶׁבִּינוּ בְּמִצְרַיִם. הַפֶּסוּקִים קוֹרְאִים לָנוּ לַהֲשׁוֹת – בֵּין הַשְּׁעִבּוֹד הַנּוֹרָא בְּמִצְרַיִם – לַחֲרוֹת שֵׁשׁ לָנוּ בָּאָרֶץ אֲבוֹתֵינוּ. בְּאַרְצֵנוּ שֶׁלֵּנוּ אֲנַחְנוּ אֵינָנו "מִסְכָּנִים". בָּאָרֶץ יִשְׂרָאֵל

הַאֲכִילָה הִיא לֹא מִתּוֹךְ מִסְכָּנוֹת. אֲנַחְנוּ לַפַּעֲמִים בְּמִרְדָּף, נִכּוֹן, אֲבָל אֵיזוֹ זָכוֹת יֵשׁ לָנוּ! שֶׁאֲנַחְנוּ בְּמִרְדָּף! מִתּוֹךְ חִירוֹת, מִתּוֹךְ עֲצָמוֹת, מִתּוֹךְ פְּעוּלָה, לֹא מִתּוֹךְ עֲבֹדוֹת פְּאִסִּיבִית. עוֹבְדֵיתִי, אֵינִי חוֹלֶקֶת עַל מַחְבֵּר הַשִּׁיר (יִרְוֹן לֹנְדוֹן). הַשִּׁיר נִכְתָּב לְאַחֵר מַלְחַמַת שֶׁשֶׁת הַיָּמִים, וְהוּא מִתְאָר אֶת "אֶרֶץ הַמִּרְדָּפִים", הַכִּינוּי שֶׁקִּיבְלוּ בְּקֶעֶת הִירְדֵן וְהַחֲלֶק הַמְּזֻרְחִי שֶׁל הָרִי הַשּׁוֹמְרוֹן וְהָרִי יְהוּדָה, לְאַחֵר שֶׁהִתְנַחֵל בָּהֶם מֵאַבְקָה מִתְמַשֵּׁךְ מִכֹּחַ הַמַּחְבָּלִים הָעֲרַבִּיִּים שֶׁפָּלְשׁוּ לְשִׁטְחֵי יִשְׂרָאֵל מִיִּרְדֵן. אֲכֵן, אֲנַחְנוּ נֹאבְקִים עַל הָאָרֶץ הַזֹּאת, וּלְפַעֲמִים מִשְׁלָמִים בְּחַיֵּי אָדָם, אֲךֵן הָאֵם אֲנַחְנוּ יוֹדְעִים לַהּוּדוֹת? הָאֵם אֲנַחְנוּ יוֹדְעִים לַהֲבִיט אַחֲרָי, אֶל קוֹרוֹתֵינוּ הַהִיסְטוֹרִיִּים וְלַהֲבִיחַ בְּעוֹצָמָה שֶׁלֵּנוּ כֵּאֲשֶׁר אֲנַחְנוּ נִמְצָאִים בָּאָרֶץ הַמּוֹבִטָּחַת וְנִהְיִים מְטוֹבָה?

הַקֶּשֶׁר בֵּין הַהוֹדָאָה עַל טוֹב הָאָרֶץ וּבֵין הַזִּיכְרוֹן שֶׁל הַשְּׁעִבּוֹד בְּמִצְרַיִם מוֹבָא גַם בְּפִירוּשׁ הַרִמְבַּ"ן לַפֶּסוּק " (פֶּרֶק ח): "וְאָמַר וְאָכַלְתָּ וְשִׁבַּעְתָּ וּבִרְכַּת, כִּי תִזְכּוֹר עֲבֹדַת מִצְרַיִם וְעֵינֵי הַמִּדְבָּר, וְכֵאֲשֶׁר תֹּאכַל וְתִשְׁבַּע בָּאָרֶץ הַטּוֹבָה תִּבְרַךְ עֲלֶיהָ אֶת ה'..." הַרִמְבַּ"ן מְסַבֵּיר מִדּוּעַ לְאַחֵר פִּירוּט מַעֲלֹתֶיהָ הַגִּשְׁמִיּוֹת שֶׁל הָאָרֶץ מוֹפִיעָה מִצְוֹת הַבְּרָכָה. כֵּאֲשֶׁר טוֹב לָנוּ, הַאֲכִילָה נִרְאִית לָנוּ כִּי שׁוֹלֵית וְלֹא מִשְׁמַעוּתִית, אֲךֵן הַבְּרָכָה נִוְעֵדָה לְשׁוֹב וְלַהֲזִכִּיר לָנוּ שֶׁאֵין הִיא מוֹבֵנֶת מֵאַלִּיָּה, וְכִי יֵשׁ לַהּוּדוֹת עֲלֶיהָ, בְּהַשְׁוִיָּה לְמַצְבּוֹ שֶׁל עַם יִשְׂרָאֵל בְּמִצְרַיִם, אוֹ אִם נִרְצָה לַהֲתַאֲסֵם זֶאת לִימֵינוּ אֵלֶּה, לְמַצְבּוֹ הָאִיּוֹם שֶׁל עַמִּינוּ בְּגִלְתֵּנוּ בְּכָלל וּבִשְׁוִאָה בְּפֶרֶט.

לֹא סֵתֵם הַשְּׁכִילָה הַתּוֹרָה לְהַצְמִיד אֶת מִצְוֹת בְּרַכַּת הַמְּזוֹן לְפִירוּט מַעֲלֹתֶיהָ שֶׁל הָאָרֶץ. לְכַאֲוֶרָה בְּרוּר כִּי הָאָדָם יָדַע לַהֲעֲרִיךְ אֶת טוֹב הָאָרֶץ, אֲךֵן הֵנָּה, גַּם בִּימֵינוּ אֵלֶּה, יָמִים שֶׁל שִׁיבַת צִיּוֹן לְאַחֵר אֲלִפִּיִּים שְׁנוֹת גִּלּוֹת, יִשְׁנֵם כֹּאֲלֵה שְׁקִמִּים וּמִתְלַוְנִים, וּבִאֲחֵרִים לְתַאֲרֵם אֶת יוֹשֵׁב הָאָרֶץ כִּי "מִרְדָּף", תִּיאֹר פְּאִסִּיבִי וּמְנוֹכֵר.

כֵּאֲמוֹר, גַּם בִּימֵי אֵלֶּה אֲנִי מוֹצֵאת אֶת דְּבַרֵּי הַרִמְבַּ"ן רְלוּוֹנִיִּים לֹא פָחוֹת. טַעֲנוֹת עַל "יִוְקֵר הַמַּחִיָּה" וּמַחִירוֹ הַגְּבוּהָ שֶׁל הַמִּילָקִי, נִרְאוֹת לִי כִּי שׁוֹלִיּוֹת לְמֹל הַזָּכוֹת הַעֲצוּמָה לְגִדּוֹל וְלַחִיּוֹת בָּאָרֶץ אֲלֵיהָ חֲלָמוֹ "אֲלִפִּיִּים דְּפִים וְעוֹד דָּף".

אסתר מלמד

סטודנטית בהתמחויות לתנ"ך ולהיסטוריה

שנת שמיטה

תרומות ומעשרות בשנת שמיטה

יסודות ההלכה בתרומות ומעשרות

- יבול שנת השמיטה הוא הפקר ופטור מתרומות ומעשרות.
- יבול שגדל בקרקע שנמכרה בהיתר מכירה או בקרקע של גוי וגמר המלאכה היה בידי יהודי חייב בתרומות ומעשרות.
- יבול שהתחיל לגדול והגיע לשליש גידולו ברשות יהודי חייב בתרומות ומעשרות גם אם סיום הגידול וגמר המלאכה היו בידי גוי.
- יבול שהתחיל לגדול בידי יהודי, אך הגיע לשליש ברשות גוי, כאשר הגוי הוא שעושה את גמר המלאכה, פטור מתרומות ומעשרות.

ביבול השנה השישית

- פירות וירקות השייכים לשנה השישית מבחינה הלכתית, אך נקטפים בשמיטה, חייבים בתרומות ומעשרות.
- בפירות האילן יש לחלק בין שלושה מצבים שונים (לפירות שגדלו בשישית):
 - פירות שגדלו באדמות שלא נמכרו כלל לגוי חייבים בתרומות ומעשרות בברכה, ובהפרשת מעשר עני מהם.
 - פירות שהגיעו ל"עונת המעשרות" לפני שהקרקע נמכרה בהיתר המכירה, אך נקטפו לאחר שהקרקע נמכרה לגוי, יש להפריש מהם תרומות ומעשרות בברכה.
 - מפירות האילן שהגיעו לשלב הגידול הקובע לתרומות ומעשרות בתחילת השנה השמינית לפני ט"ו בשבט יש להפריש תרומות ומעשרות בלא ברכה ולהפריש מהם מעשר שני.
- בירקות יש שני מצבים שונים:
 - ירקות שנקטפו בשנה השישית, גם לאחר ביצוע מכירת הקרקע (במהלך חודש אלול), חייבים בתרומות ומעשרות גם אם גמר המלאכה נעשה על ידי פועלים גויים.
 - ירקות שהגיעו לשליש בשנה השישית לפני מכירת הקרקע לגוי ונקטפו בשביעית חייבים בתרומות ומעשרות גם אם גמר המלאכה נעשה על ידי פועלים גויים.

ביבול שנת השמיטה

- בהפרשת תרומות ומעשרות בשמיטה יש הבדלים מעשיים בפרטים שונים מאשר בשנה רגילה. לכן יש להיוועץ ברב כדי לקבוע את סדרי ההפרשה לשנה זו.
- בפירות ובירקות שגדלו בשמיטה בקרקע שנמכרה בהיתר מכירה יש לחלק בין שני מצבים שונים:
 - כשגמר המלאכה נעשה על ידי גויים פטורים מתרומות ומעשרות כמו בשאר השנים.
 - כשגמר המלאכה נעשה על ידי יהודים חייבים בתרומות ומעשרות, אך ללא ברכה.
- בפירות ובירקות שהתחייבו בתרומות ומעשרות יש להפריש מעשר עני. מן הראוי להפריש מספק מעשר שני ולהתנות שאם צריך מעשר עני יהיה זה מעשר עני (בנוסף להפרשה המקובל ב"בית האוצר" ובנוסחים דומים). תנאי זה הוא חלק קבוע מהנוסח. בכל מקרה אין חובת נתינה מפירות אלה ללוי ולעני.
- במקומות ובגידולים שבהם נוהגת קדושת שביעית רק מספק מן הראוי להפקיר בפירוש את היבול לפני הקטיפה, כדי שלא יתחייב בתרומות ומעשרות.
- תוצרת חקלאית מיובאת, שגמר המלאכה שלה נעשה בארץ, חייבת בתרומות ומעשרות גם בשנת השמיטה. יש להפריש ממנה מעשר עני.